

אהבת הסונט

ראובן צור: גינת הזה"ב; סונטים ותרגומיהם, ואחרית דבר; הוצאת הקיבוץ המאוחד; 1988; 96 עמ'.

גינת הזה"ב הוא קובץ של 37 סונטים שתורגמו על-ידי ראובן צור במשך עשרות שנים. לסונטים הוסיף צור אחרית-דבר מאירת עיניים. בפרק ראשון קובצו סונטים מן המאות 16-17 (למשל: סונטים של פיר דה רוסנר, אנדראס גרופוס, ארמנד ספנסר, שקספיר, ג'ון דון, ג'ון מילטון ועוד). ובפרק השני סונטים מן המאות 19-20 (למשל: בודלר, ורלן, רמבו, רילקה, קיטס, יס, ועוד).

קובץ זה אינו מחיימר להיות אנתולוגיה מקיפה של סונטים, אלא, כרבריו של צור — "סונטים שאהבתי וסונטים שהצלחתי לתרגמם במידה מסוימת של שביעות-רצון". רוב הסונטים תורגמו מאנגלית, ואחדים תורגמו מצרפתית, הונגרית, גרמנית וספרדית. הקובץ מכיא את הסונטים ואת תרגומיהם זה בצד זה. הקורא שאינו שולט בשפת המקור יכול להיעזר בתרגום כדי להגיע דרכו להבנה מלאה יותר של הסונט המקורי. אבל, למרבית הצער, לעתים מתרחש תהליך הפוך — הסונט המקורי הוא המסייע להבנת התרגום העברי אשר נוטה לסירוב ארכאי, ולאילוצי שפה מליצית. הספר נקרא גינת הזה"ב — על שם גינת-הזהב במיתולוגיה היוונית, שיצא יאסון לחפש במסע הרה"סכנות. מסעו של יאסון הוא סמל ארכיטיפי של החיפוש אחר האוצר הנסתר והדרכים הפלאיות להתגבר על המכשולים הקשים. רק בעזרת הרה"מצלח יאסון למלא אחר המשימה הבלתי-אפשרית — להשיג את גינת-הזהב. אפשר אפוא, שרק בעזרת נס (בעזרת האלה, חסד המחזה) יוכל המתרגם לתרגם את הסונט ולשפר את יופיו האצילי, וראובן צור מודע להכרח הנס הזה.

הסונט הוא שיר בן 14 שורות הבנוי על-פי סכימות חריזה מסוימות ומגודרות מאוד. זהב בנימטריה ערכו 14 לכן נקרא הסונט שיר זה"ב. כינוי זה מלמד על ערכיותו האצילית של השיר. הקפדנות הנדרשת לעיבודו הצורני של הסונט מדומה לקפדנות של עבודת צורך-הזהב. הסונט בנוי בדרך-כלל מארבעה בתים בני ארבע-ארבע — שלוש-שלוש שורות. סכימת החריזה של שמונה השורות (אוקטט) שונה מהסכימה של שש השורות האחרונות (ססטט). לעתים הסונט בנוי מרצף זורם של שורות או מ-3 בתים מרובעים ומסתיים כדריטור שמשמש כסיגור פואטי.

באחרית דבר מתאר צור את המבנים השונים של הסונטים (הסונט האיטלקי והאנגלי), את סכימות החריזה שלהם, את הווריאציות האפשריות בתוך מערכת הכללים החמורה ואת היחס בין המבנה התחבירי, מבנה-הבתים והמבנה הרעיוני של הסונט. השפה הגבוהה והחגיגית מתאימה אכן לשירה קלסית ולשירת המאות הקודמות, אבל פעמים רבות יש בתרגומיו שפה מליצית וארכאית שאינה קימת בסונט המקורי. נמצא שאין כאן נאמנות מלאה

לא לשפת-המקור ולא לעברית העכשווית. כדאי להשוות את תרגומו של צור לסונט של רילקה (עמ' 50) עם תרגומו רב ההשראה של מ. זינגר לאותו סונט ('באור חפשוך מלאכים רבים' זמורה ביתן, עמ' 103). השוני נראה כבר בכותרת. לפי זינגר נקרא הסונט: "טורסו עתיק של אפולו". רילקה עצמו משתמש במילה טורסו, שמקובלת כיום גם בעברית לכינוי פלג גוף עליון נעדר גפיים וראש. ואילו בתרגום של צור: "גדם אפולו קדום". הגדם מרגיש את הגחום והפגיעה שבגוף. הדגשה שהיא היפוכו של תוכן השיר. השיר מדבר על החיות והאור הנוכצים מן הגוף. השוואת תרגום השיר מדברת בעד עצמה. למשל צור מתרגם: "אך פה דום/כמו נברשת עוד זיהר הגדם/ בו המבט שרק הומך פתילו/מוסיף ליקוד" ואילו זינגר מוותר על דימוי הנברשת למען פשטות ההבעה והריחמוס הנכון: "אבל גופו מאיר מאד עכשיו/ ומתוכו בוקע המבט/ אשר הונמך".

ראשיתו של הסונט בתחילת המאה ה-13 באיטליה. לשיא פריחתה הגיעה הצורה ברנסנס ואחר-כך המשיכה עם השירה המטפיזית ובתקופת הבארוק. בתקופה הניאו-קלאסית נעלמה כמעט כליל ושוב הופיעה בתקופת הרומנטיקה והפוסט-רומנטיקה והיא ממשיכה גם במחצית השנייה של המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20. צורה שירית זו היתה פופולרית במשך מאות שנים רבות. משך חייו הארוך ותפוצתו העצומה של הסוג הזה בשירת-העולם מעידים על קסמו המיוחד ועל כושר הסתגלותו לפואטיקה ולטעם הספרותי המשתנים עם הזמן.

צור מנסה להסביר את סוד הפופולריות של הסונט. הסבר אחד הוא האתגר הצורני. ההסבר השני שהוא מביא באופן מפורט מאוד, מראה כיצד פועלים בסונטה חוקי תפיסת התבנית (הגשטלט) שהם חוקי 'ההמשכה הטובה' וחוקי 'השיבה הטובה'. שני החוקים האלה פועלים במשולב ומסבידים את הארגון הפרצפואלי-מבני של הסונטה. חוקים אלה תורמים ללכידותו, אחידותו ופשטותו של המבנה. אפשר להוסיף כאן שהסדר הריחמי והחריזה, העצימו מאו ומתמיד את כוחה המאגי של השירה. והם עונים לאיזה צורך ראשוני הקיים בנו. ותיעד על כך אהבת הילדים לריחמוס וחריזה.

צור מזכיר את הסונטים שנכתבו בעברית על-ידי גולדברג ועמיחי. ידוע כי בשירה העברית מופיע הסונט כבר עם ראשיתה, בשירתו של עמנואל הרומי במאה ה-13. לאחר-מכן נדלדלה הכתיבה בסוג זה

ושוב נתחדשה והמשיכה בשפה העברית מהמאה ה-16 ועד ימינו. בתקופתנו נכתבו סונטים ומחזורי סונטים (כליל-סונטים שהוא צורה חמורה במיוחד) על-ידי טשרניחובסקי, ש. שלום, ש. הלקין ועוד. ראויים לציון הסונטים העכשוויים שנכתבו על-ידי אריה זקס. טשרניחובסקי כתב סונט בשכחי הסונטה:

"יקרת לי, מה יקרת, סניטה, ישירת-זהב!... אהבתי צעדים ניב-חרוך, פחו כוהב/ מלוטש מחזיק בו המרובה מעט/ונגמר בתיך לך המצלצל באון ורהב... מה דמות אערך לך? קלוחי כרזל סיגים/ שנכנעו לדפוס, מוצקים, ספוגי-צליל". (מתוך: 'אל הסונטה העברית').

עם התרופפות והתגשמות הכללים הקלטיים של המבנה והחריזה נעשה הסונט לא רק פחות שכיח אלא אף נדיר. סונט שנכתב כיום מעביר לנו את הצורך לשמר מבנים קדומים ולהיאחז כתבניות קלסיות. כללי החריזה והמבנה ההדוקים נראים לבן זמננו כסורגים מיתרים ויש צורך בצידוק מיוחד למען לשוב ולהשתמש בצורה הקלסית. טשרניחובסקי האמין בנאיביות מסוימת כי האמנות והשירה יגאלו את העולם — על-כך הוא כותב בכליל הסונטות לשמש. במחזור סונטים זה הוא מעלה על גס את הקומפוזיציה כיסוד עליון שכוחה עמה להתמיד כנגד תהליכי הרס

ביקום וברצף הזמן. אמונה זו מסבירה את בחירתו לכתב סונטים. הצורה המוכנית משמשת לנו כמעגן של ביטחון גם בעולמנו שהולך ונעשה כאוטי. וגם כשהאמנות המודרנית נותנת לגיטימיות לכל שכירת חוקים וערעור היצירות עד הרס הבסיס של עצמה. הסונט של אריה זקס נושא בחובו ניחוחות של תרבות אירופאית מהמאות הקודמות שוקס מעורה בהן. כאילו יש רצון לשוב וליצור בעולם איזו אלגנטיות אידיאלית וחיונית של עולם קלסי יציב מעניק סדר יופי. ובו בזמן מכיל הסונט שלו את הכאן ועכשיו. את הטריוריאלי והיומיומי. בסונט 'באותו ענין מנקדת מכט אחרת' ('כהלי' שוקל. 1988 ע' 78) הוא כותב על כתיבת הסונט, כש'חליל הזהב' מתיחס כפי הנראה לסונט הנקרא שיר זהב. כאן המחזה מנגנת בעידן ומתינות בתוך המבנה הנתון מראש "המחזה שכבה עם חליל הזהב/וצל הרוח כמעט נוגע/בורד עורה, בצליל המתוק./הנה הוא נשמע. הכל כבר נתון//". וכשהמחזה מנגנת "הצליל יכתב למצעד פרשים", זה המצעד הריחמי הקצוב. יפה עשה ראובן צור שהביא לקורא העברי מעט מן הקלסיקה של השירה האירופית ופתח לנו חלון לשירה מסוגנת ואריסטוקרטית.

רות נצר

יגאל בן אריה

רעש הפרימה הלבנה

רעש הפרימה הלבנה איננו נתן לזיהוי
במגן הרעשים המפר נשמע קול זר
בדממה של פתיחי שלג ועיר מרקנת
פרימה אלוהית המטיחה את מסקנתה
לדחב הכביש הראשי נגדעת פקו האדמה
שרשי העץ פאדמה, חשוף בגזעו החי
מנח על הצד, צמרתו שותחת דם
מרקנת על האספלט הרטב, עטופה פתימים
ברעש גרמי שמים המתמודדים עם ננסי ארץ
רעש הפרימה הלבנה שאיננו נתן לזיהוי.

איש ובלבו פלב

איש ובלבו פלב
מולשיט ביד מהססת
המנות פהות
בין איש ובלב בפלורידה
לידי פולין
מודה בלב הומה על הרשות
שנתנה
והזכות
שנלקחה.
בתי הקטנה מביטה ואומרת:
"אתה יודע ואת יודעת
בתינוקי קטן אסור לצעת."
הצצתי בפסר ולא ראיתי כתוב
בחוצות הריקים
מודה על ענין
תבל חרושת קמטים.